

REZUMAT TEZA DE DOCTORAT

ÎNVĂȚĂȚURA ORTODOXA ȘI ROMANO-CATOLICĂ DESPRE
ÎNVIEREA MORTILOR

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:

PROF. DR. REMUS RUS

DOCTORAND:

LEPĂDATU ALEXANDRU

BUCUREȘTI, 2023

Conform tradiției creștine, una dintre cele mai importante învățături eshatologice legată de sfârșitul veacurilor și împlinirea ființei umane este fără îndoială, învățătura despre învierea morților. În primul rând, se cuvine să subliniem faptul că cercetarea de față a încercat să ofere o imagine de ansamblu asupra învierii de obște printr-o prezentare sistematică.

De asemenea este necesar să afirmăm faptul că în cuprinsul cercetării, cu toate că metoda extrem de bine definită pentru abordarea eshatologică în spațiul răsăritean, dublată de strictețea și sistematizarea ușor excesivă a școlilor de teologie apusene, au fost alăturate într-o manieră ușor forțată, a unui dialog critic anacronic, totuși, exercițiul de verificare a celor două tipuri de învățături a scos la iveală diferențe principiale, care țin de supraaccentuarea elementului trupesc în învățătura romano-catolică despre învierea morților și în alte cazuri de interpretarea și influența scolastică, ce nu poate fi trecută cu vederea.

În plan metodologic, acest exercițiu amintit s-a dovedit extrem de util la nivelul argumentării, în sensul că există o puternică bază documentară specific ortodoxă, cu resurse încă neprelucrate, care pot fi fundamentul unei metode proprii de lucru pentru Răsărit, pe baza unor principii și resurse specifice.

Totodată, subliniem faptul că importanța deosebită a acestei teme de cercetare este dată de mai multe aspecte. Primul și socotim cel mai de seamă este cel legat de admiterea învățăturii ce mărturisește Învierea lui Hristos și relația pe care aceasta o presupune cu întreaga fire omenească.

Așadar, tema de cercetare pe care am propus-o reprezintă așadar descrierea temei învierii prin referire directă la evenimentul Învierii lui Hristos ce stă într-o strânsă legătură cu învierea de obște, eveniment plasat de învățătura creștină la sfârșitul veacurilor.

Este necesar să amintim faptul că abordarea pe care o propunem s-a desfășurat pe două planuri și tradiții diferite, mai exact ortodoxă și romano-catolică, care de multe ori se intersectează și în anumite puncte se completează reciproc, în special atunci când avem în vedere acceptarea și tâlcuirea textelor scripturistice ce sunt considerate a fi în strânsă legătură cu subiectul amintit, dar și prin o incursiune diacronică în scrierile Sfinților Părinți ce consideră învierea morților un subiect central.

Din acest motiv, dacă ar fi să facem o sinteză a celor enumerate mai sus, cercetarea de față și-a propus să analizeze printr-o metodă comparată învățătura ortodoxă și romano-catolică despre învierea morților, având totodată un pronunțat accent existențial, deoarece starea de înviere, ce își are începutul în timpul acestei vieți, reprezintă o caracteristică specifică a tradiției ortodoxe.

De aceea, perspectiva ortodoxă realizează și susține că o interpretare justă a dogmelor ce presupune și scoaterea la iveală a adâncului și nesfârșit de bogatului conținut mântuitor, adică viu și duhovnicesc, perspectivă ce deschide noi orizonturi, indicând totodată că regăsim resurse teologice neexploatate.

Chiar din debutul argumentării, am marcat fundamentele învățăturii sistematice despre învierea morților.

Bineînțeles, acestea sunt clădite în special pe Noul Testament și Tradiția bisericească ce resping o spiritualizare a trupului înviat, ce presupune altceva decât nemurirea sufletului, precum și o concepție senzuală despre înviere ce ar indica doar o continuare a vieții pământești. De asemenea, conform învățăturii centrale regăsită în aceste două surse principale, este necesară și afirmarea faptului că la înviere este vorba despre o transformare sau transfigurare a trupului pământesc.

Prin urmare, raportarea corectă la învierea de obște, trebuie să țină cont de datele biblice și problematicile istorico-tradiționale împreună cu deciziile sinoadelor, ce pot fi ordonate, referitor la învierea universală, după contextul argumentării istorice, antropologice și hristologice.

Totodată, centrul argumentării antropologice, indiferent că a fost vorba despre textul Sfintei Scripturi sau diferitele surse din Sfinții Părinți, a scos la lumină necesitatea afirmării unității dintre suflet și trup, în învățătura despre învierea morților.

Vom prezenta mai jos, în sinteză, structura pe capitole a acestei cercetări. În primul capitol vom realiza o analiză a dogmei creștine despre învierea morților în Sfânta Scriptură, prezentând noțiunile generale ale acesteia, continuând apoi cu învățătura despre învierea morților în cuprinsul Vechiului Testament. Ne vom folosi în realizarea acestei prezentări generale de studii foarte recente, care aduc informații mult mai exacte și mai specifice, în legătură mai ales cu evoluția și dezvoltarea învățăturii despre învierea morților, netrecând cu vederea nicidecum informațiile prețioase pe care tâlcuirea

patristică ni le-a furnizat încă din primele veacuri. De o foarte mare importanță sunt proorociile din cuprinsul Vechiului Testament, în principal proorocia lui Iezechiel despre reînsoflirea oaselor uscate, căreia i-am acordat un spațiu generos și care descrie extrem de clar implicarea directă a lui Dumnezeu în această lucrare de rezidire personală.

De asemenea, o secțiune importantă a acestui capitol a reprezentat-o și cercetarea omiliilor Sfântului Nicolae Cabasila, analiză ce va deschide o nouă perspectivă, ce ne arată că învierea are o legătură directă cu descoperirea lui Dumnezeu și mai apoi cu cunoștința deplină și desăvârșită a semnificației puterii Lui, dăruind în acest mod o nădejde vie în înviere tuturor celor ce sunt credincioși lui Dumnezeu și lucrării Sale mântuitoare.

În următoarea secțiune a acestui capitol, mai exact cea referitoare la dezvoltarea noțiunii de înviere în lumea iudaică, am evidențiat faptul că întreaga învățătură despre înviere este direct influențată de concepția antropologică iudaică.

În același timp, trebuie să acceptăm că textele și trimerile ce fac referire la înviere în Vechiul Testament reprezintă o bază documentară constantă ca densitate și foarte importantă în demersul amintit mai sus. Toate punctele menționate ne arată că în cuprinsul Vechiului Testament învierea a fost concepută ca o nădejde colectivă întemeiată pe lucrarea neîntreruptă a lui Dumnezeu în lume. În plus, dacă Dumnezeu este Cel ce a zidit pe om, El va dăru și învierea truască, această simplă și primă constatare reprezentând și baza continuității învățăturii despre învierea morților, legată desigur de nădejdea mântuirii poporului ales.

Un mare accent se pune pe textul din *2 Macabei* capitolul 7 legat de înviere, în primul rând datorită multiplelor afirmații din cuprinsul lui, ce au o însemnătate eshatologică. Martiriul macabeilor a zdruncinat puternic principiul relației inter-istorice dintre faptă și răsplata ei amintită mai sus.

De aceea învierea nădăjduită de martiri își are fundamentul în puterea lui Dumnezeu, iar aceasta nu înseamnă doar înălțarea sufletului la un mod de viață nou, ci include și noua creație truască.

Întreaga istorie biblică vine să întărească credința conform căreia martiriul pentru adevăr constituie un fapt cu totul privilegiat ce cuprinde prin credință atât creația făcută de Dumnezeu cât și viitoarea înviere eshatologică și făgăduința vieții veșnice.

De asemenea, tot cu o legătură directă cu subiectul nostru, *2 Macabei* cunoaște intervenția dreptilor adormiți în favoarea poporului lui Dumnezeu și subliniază importanța rugăciunii și a jertfelor de ispășire pentru morții care vor învia (cf. *2Macabei* 12,43).

În continuare, este de remarcat faptul că în sânul comunităților iudaice învierea era percepută drept o trecere la un nivel existențial cu totul nou, ce presupunea o comuniune desăvârșită cu Yahve.

Într-o altă etapă de explicare a temei trebuie să fie confruntate afirmațiile multiple, clare în sine, din Noul Testament, în special din scierile Sfântului Apostol Pavel, ce ne conduc către concluzia că învățătura despre învierea morților nu poate fi înțeleasă pe deplin dacă nu se are în vedere tradiția inițială iudaică ce considera învierea drept o nouă creație.

Cum s-a arătat, este o constatare importantă aceea ce afirmă că învierea din morți reprezintă și un mod prin care omul primește răsplata cuvenită la judecata lui Dumnezeu, unii oameni înviind pentru comuniune și viață veșnică iar alții, pentru nefericire și osândă veșnică.

O atenție sporită a fost acordată învățaturii despre înviere cuprinsă în textul Noului Testament unde, după cum am anticipat, învățătura despre învierea morților își găsește desăvârșirea în Învierea lui Hristos din morți, mărturisire și relatare centrală a Scripturii. Totodată, ținând cont de cele afirmate, relatările despre înviere posedă niște caracteristici aparte în cuprinsul acestor scrieri, reprezentând o desăvârșire a tuturor faptelor și minunilor, și caracteristica principală a credinței creștine. Este sugestiv faptul că Sfântul Apostol Pavel considera Învierea lui Hristos o biruință asupra morții precum și inaugurarea unei relații vii între Dumnezeu și firea omenească, în care moartea este biruită cu adevărat.

O prezentare sistematică a celor enumerate mai sus ne conduce către concluzia că evoluția credinței iudaice despre înviere își găsește dezvoltarea și împlinirea în propovăduirea cea nouă din cadrul Noului Testament, în cuprinsul căreia Învierea Mântuitorului Hristos reprezintă un eveniment universal.

Totodată, un aspect esențial ce se impune în urma studierii atente asupra textelor ce fac referire la învierea de obște, este acela că în Noul Testament învierea presupune și

include și trupul, deoarece încă de la început așa a fost propovăduită și percepută Învierea lui Hristos.

În ceea ce privește învățătura despre învierea morților în Noul Testament cercetarea de față s-a axat în principal pe ceea ce înseamnă dovedirea Învierii lui Hristos prin nenumărații martori direcți din acea vreme.

Astfel, s-a putut constata că iudeii din vremea Mântuitorului considerau învierea mai mult ca o continuare a vieții pământești, pe când creștinii o priveau ca o transformare a trupului, analog trupului înviat al lui Iisus Hristos, așadar transformarea era posibilă doar celor uniți cu Hristos.

În acest punct, prin cercetarea atentă a trimerilor biblice cu referire directă la tema învierii morților, este de dorit și trebuie menținut un realism în privința viitoarei învieri a morților, deoarece în acea stare, adevărata carne sau altfel spus, elementul trupesc se consideră a fi conformă trupului glorios al lui Hristos.

Așadar, ideile legate de așteptarea imediată a evenimentelor apocaliptice, cunoscute deja în iudaism au fost schimbate și rânduite de un eveniment central, anume de Învierea lui Hristos.

În continuare, analiza temei propuse s-a fundamentat și pe axa istorico-obiectivă, de aceea am schițat și elementele definitorii ale cercetării de față, evidențiind faptul că în teologia răsăriteană se pune un accent direct pe trăirea învierii chiar în timpul vieții pământești și deși teologia romano-catolică are contribuții specifice extrem de importante la dezvoltarea și formularea discursului eshatologic, nu include în mod exact această dimensiune, ci supraaccentuează în cadrul dezbaterii sistematice elementul trupesc din cadrul învierii.

Aceste considerații permit concluziile: concepțiile iudaice și creștine primare au fost puternic transformate de înviere, iar această transformare a condus ulterior către experiența învierii în viața pământească, întemeiată în special pe textele revelate din Evanghelia după Ioan și scrierile Sfântului Apostol Pavel.

Astfel, trupul care acum este însuflețit de suflet, în învierea glorioasă de la sfârșitul veacurilor va fi transfigurat de spirit, după modelul pe care Noul Testament îl propune. Mai exact, arhetipul învierii prezentat aici este trupul lui Iisus răstignit pe cruce și înviat care este același, așa cum Luca și Ioan accentuează, prin menționarea semnelor cuielei.

Și totuși, textul Noului Testament ne arată că există o deosebire: trupul celui înviat este transfigurat.

Așadar, Învierea lui Hristos nu devine un eveniment izolat în istorie ci începutul, fundamentul pentru învierea universală. În aceste cadre, Învierea lui Hristos este vestită mereu drept cauză a speranței pentru toți.

Ca o consecință directă, am concluzionat că, în mod real chiar din primul secol s-a susținut antropologia totală, omul nefiind doar un trup sau doar un suflet, ci unitatea celor două. Acest argument antropologic a devenit un bun teologic universal și datorită unității naturale trup-suflet a omului poate fi admisă ca scop final al omului nu starea sufletului nemuritor, ci doar învierea.

Cu toate acestea, argumentarea hristologică a învierii pe baza mărturiilor nou-testamentare este mai importantă decât cea antropologică și o completează pe aceasta, după cum am arătat în cadrul cercetării de față.

În primul rând, fără învierea lui Hristos, motivația antropologică din iudaism nu ar fi fost suficientă ca să mențină dinamică în lumea elenă credința în înviere.

Totodată, unul dintre motivele învierii universale se regăsește în primul rând în judecată, judecată pe care Sfânta Tradiție o atribuie Mântuitorului Iisus Hristos, ea neincluzând, doar răsplata, ci și pedeapsa, dar și intenția lui Dumnezeu de a desăvârși propria creație. În demonstrarea realității și importanței învierii trupești, am arătat și că învierea morților este și un eveniment universal, transformarea în sensul neputrezirii fiind acordată tuturor oamenilor, însă nu și transfigurarea, după cum ni se indică în textul Noului Testament de către Pavel, referitor la asemănarea cu trupul slavei Mântuitorului.

În continuare am expus pe larg teologia învierii cuprinsă în epistolele pauline. Este clar faptul că atunci când se referă la învierea obștească în cuprinsul epistolelor sale, apostolul neamurilor o face numai în legătură cu Învierea lui Hristos și cu puterea dumnezeiască ce este cuprinsă în înviere. Analizarea elementelor centrale au evidențiat faptul că Apostolul nu dezbate soarta credinciosului după moartea trupească ci propune în schimb o împărtășire de harul învierii aici și acum, însoțită de o schimbare reală ce poate fi numită viața învierii sau viața în înviere.

Pornind de la această perspectivă devine clar de ce regăsim în cuprinsul epistolelor încredințarea unirii depline cu Dumnezeu, încă din timpul vieții pământești, această unire aduce cu sine o înviere caracterizată în primul rând de slavă.

Totodată, îmbogățirea terminologiei specifice este completată aproape întotdeauna de un îndemn pentru statornicia în viața învierii iar concluzia finală a acestei secțiuni a cercetării este că soteriologia propusă de Pavel este strâns legată de învățătura despre îndumnezeirea omului, prin evidențierea caracteristicilor trupului deplin pnevmatizat ce va fi supus unei schimbări prin înviere.

În continuare, al doilea capitol, descrie elementele centrale ale învățăturii despre înviere în lumea elenistă, ce analizează antropologia promovată de diverse curente filosofice, rolul acestui capitol este de a oferi o imagine limpede asupra concepției filosofice eline ce a plecat de la o concepție dualistă, suflet-trup, și care nu cunoștea ideea învierii. În această logică sufletul rămâne actual, dar trupul nu va fi rezidit. De remarcat în acest capitol este că scriitorii creștini nu au primit învățătura elină despre viața veșnică ci a dezvoltat treptat învățătura iudaică fundamentată pe textul Sfintei Scripturi.

Apoi, am prezentat pe larg dezvoltarea învățăturii despre învierea morților printr-o incursiune detaliată în operele primilor scriitori bisericești, părinții post-apostolici precum și apologeții creștini și scriitorii din perioada sinoadelor ecumenice. În toate aceste considerații nu trebuie să se omită mai multe puncte de vedere. În primul rând, în primele veacuri nu poate fi identificată o credință unitară în înviere, dar totuși aceasta reprezenta un subiect deosebit de atractiv, ce în anumite situații a condus la dezbinarea comunităților creștine.

În primul rând învierea morților a fost considerată puterea lui Dumnezeu precum și modalitatea prin care firea omenească va fi pe deplin răsplătită. Această concepție a influențat decisiv discursul și scrierile apologeților creștini, conform căreia trupul trebuie să primească alături de suflet răsplata sau din contră, osânda pentru cele săvârșite în viață.

Potrivit anumitor autori creștini, în sprijinul celor afirmate mai sus, Învierea lui Hristos dăruiește o nouă formă de existență ce poate fi anticipată aici și acum, sub forma unei forțe active.

Această afirmație este legată de constatările ce au fost făcute ulterior, la o primă analiză, aceea că interpretarea romano-catolică nu face referire la sensul corect al lui

„anastasis”, intens dezbătut în capitolul despre fundamentul biblic al învățaturii despre învierea morților, iar atunci când el este folosit, este interpretat în aceeași manieră, mai exact legat de problema identității personale la învierea de obște, după cum am demonstrat în capitolul legat de fundamentele aristotelic-tomiste ale concepției romano-catolice despre învierea trupurilor, în timp ce acelea care totuși îl amintesc, nu îi acordă o importanță prea mare, tratându-l mai mult cu titlu informativ. Această concepție, în tradiția romano-catolică păstrează tensiunea între continuitatea reală a trupului, după modelul lui Iisus, trup care a fost pironit pe cruce și care este același trup care a înviat și s-a arătat ucenicilor, și transformarea slăvită a aceluiași trup și aceasta deoarece, în înviere, Hristos nu a reluat starea vieții pământești și mortalitatea biologică. Nu am putut face abstracție în acest punct de afirmația ce a definit practic teologia scolastică și gândirea lui Toma de Aquino care susține că „sufletul meu nu este „eu”, după cum am demonstrat.

În viziunea lui Toma de Aquino fiecare dimensiune cantitativă a trupului era unica modalitate prin care acesta era capabil să individualizeze materia proprie. Toma a revizuit teoria lui Petru Lombardul și înțelegerea adevăratei naturi umane, susținând că nu partea care subzistă în trupul individual și dimensiunea cantitativă a acesteia aparține de drept acelui trup, și ca o consecință, adevăratei naturi umane.

Considerăm că o interpretare corectă a acestor afirmații ne arată că fără această continuitate a elementului uman subzistent, omul care a trăit pe pământ și acela care va învia n-ar mai reprezenta același eu.

De altfel, în toate prezentările sale sistematice despre învierea de obște, după cum am încercat să arătăm, Toma de Aquino a vrut să demonstreze originea unei dimensiuni cantitative a trupului individual ce a individualizat materia de-a lungul întregii existențe, ce va continua să distingă materia ce aparține acelui trup și în moarte și înviere.

O astfel de vedere, prin raportare la învățătura filosofică, a dus la o tâlcuire literală a punctelor de vedere aristoteliene, dar mai ales la convingerea că materia este vitală pentru firea umană, preluând din filosofia lui Aristotel atât teoria naturii umane conform căreia sufletul este singura formă substanțială a trupului, precum și individualitatea și trupul individual ce sunt legate de ea.

De aceea, ceva mai târziu, bazându-se în principal pe descrierea lui Augustin din *Enchiridion*, Toma de Aquino considera învierea ca o reconstrucție a materiei specifice a trupului. În cadrul acestui proces, Dumnezeu va utiliza exact aceleași particule sau părți ale materiei.

Această stare de fapt o considerăm a fi rezultatul metodei specific occidentale de cercetare și raportare a temelor biblice, pentru că este unanim cunoscut faptul că acest gen de literatură este și el specific Apusului, iar abordarea nu ar putea trăda o altă metodologie de studiu. Mai exact, în problema aprig disputată a terminologiei despre învierea morților și corecta desemnare a acesteia teologia catolică atribuie întâietate Tradiției, iar formulările diverse trebuie considerate în unitatea lor și nu pot fi folosite una împotriva alteia.

Foarte pe scurt amintim și faptul că metodologia occidentală nu este separată de această abordare ce se reflectă și în expunerea învățăturii despre învierea morților, metodologia ce s-a dezvoltat de-a lungul multor secole, metodologie ce își găsește o formă desăvârșită acum. Deși nu a reprezentat un scop al cercetării de față, diferențierea între cele două învățături este dată nu numai de interpretarea diferită a terminologiei învierii, ci mai ales de insistența și predilecția Apusului către informație, analiză, cercetare amănunțită, observație ce își găsește locul pe fondul diferenței capitale de învățătură de credință, potrivit căreia Occidentul, refuzând teologia energiilor necreate a Sfântului Grigorie Palama, a negat posibilitatea împărtășirii în mod nemijlocit a omului de Dumnezeu în acest veac.

Aici remarcăm faptul că foarte mulți autori se înscriu pe linia învățăturii ortodoxe legată de posibilitatea omului de a se împărtăși de Dumnezeu aici și acum, într-un mod direct, nemijlocit și personal, cu alte cuvinte, trăirea învierii mai înainte de învierea de obște, de aceea subiectul rămâne foarte ofertant și deschis pentru tradiția răsăriteană.

Se măturisește astfel că în dimensiunea verticală a vieții actuale, învierea este prezentă și trăită, deoarece conținutul vieții viitoare va fi sensul încă nedeslușit al vieții noastre actuale.

Așadar, creștinul este îndemnat să nu desconsidere toate cele săvârșite în răstimpul acestei vieți pământești, deoarece toate acestea sunt considerate a fi cuprinse în

memoria lui Dumnezeu, ele făcând parte viața noastră individuală. De asemenea, prin puterea lui Dumnezeu se dăruiește o nouă formă de existență prin învierea trupului. Mai apoi, o concluzie ce se impune este aceea că foarte mulți autori au un aport consistent în plan eshatologic, cu un apel constant către pasajele scripturistice din teologia învierii a Sfântului Apostol Pavel.

Prin urmare, afirmarea credinței în înviere încă din timpul patristic se face în mod realist.

Formula „carnis resurrectionem”- *învierea cărnii* a intrat în Simbolul roman vechi, iar după el în multe altele, pentru a evita o interpretare spiritualistă a învierii, care din cauza influenței gnostice atrăgea pe unii creștini.

În cea mai mare parte, Părinții insistă pe învățătura despre natura trupurilor înviate, pe baza textelor scripturistice amintite în cadrul lucrării de față, după cum putem vedea în operele Sfântului Ioan Gură de Aur, Metodiu de Olimp, Origen, Chiril al Alexandriei, Grigorie de Nyssa, dar și alte lucrări patristice.

Fundamentarea teologiei învierii și a naturii trupurilor înviate evidențiază două caracteristici vitale ale trupurilor în starea de înviere. Prima este noutatea adusă de trupul înviat, însoțită de explicarea relației lui cu trupul pământesc al omului. Astfel, în starea de înviere, spiritualizarea trupului din acel moment este în general văzută drept o străbatere a trupului, nu o dominare sau săpânire străină exercitată asupra lui de o forță total străină lui și exterioară.

Spiritualizarea și străbaterea trupului de către suflet, într-un mod considerat a fi desăvârșit, reprezintă așadar fundamentul naturii trupurilor la înviere, dăruind astfel viața veșnică într-un trup spiritual, aducând cu sine nestricăciunea. De asemenea, în acea stare descrisă vor lipsi înnoirile și schimbările organice ce caracterizează și însoțesc viața pământească.

S-a concluzionat totodată că învierea de obște produce o diferențiere clară între cei drepti și cei păcătoși, trupul celui drept fiind prin însăși natura sa, palpabil, dar în același timp posesor al unei puteri supranaturale ce îi permite să nu fie simțit atunci când nu dorește acest lucru, de un trup neslăvit.

În consecință, trupurile dreptilor la înviere posedă și agilitate și ubicuitate prin împărțășirea de harul Duhului Sfânt, primind în acest mod un dinamism și o omniprezență specifică legăturii harice în starea de înviere.

În acest punct al elaborării învățaturii despre natura trupurilor înviate în teologia răsăriteană, ajungem la o comparație cu starea îngerilor, ce are drept scop reducerea influenței și viziunii materialiste legată de înviere, totodată punând un puternic accent pe slava și veșnicia acesteia.

Tot legat de natura trupurilor înviate sau așa cum se exprimă Sfântul Ioan Damaschin, de schimbarea pe care trupurile o vor suferi, textele scripturistice nu vorbesc despre o schimbare în altă formă, ci mai degrabă de o schimbare din stricăciune în nestricăciune.

Desigur, cea mai importantă contribuție, care atinge în mod sensibil esența învățaturii despre învierea morților, este cea a Părintelui Dumitru Stăniloae, cel care dezvoltă învățătura despre natura trupurilor înviate și amintește de centralitatea Mântuitorului Hristos în cadrul învierii precum și de destinul și caracteristicile celor răi, sau îndepărtați de comuniunea cu Dumnezeu, în înviere.

Părintele Dumitru Stăniloae consideră că învierea reprezintă restabilirea omului în starea lui veche, inițială, din care a căzut prin păcat. Atunci nu exista nici copilărie, nici bătrânețe, nici boală sau durere trupească nici patimă, ci omul se afla într-o stare a fericirii fără de patimă. Învierea trupului este astfel, o reluare a stării inițiale a omului, de data aceasta pentru veșnicie.

Prin urmare, importanța integrării acestui discurs despre înviere în Teologia Dogmatică nu poate fi una minoră, câtă vreme acest cuvânt despre învierea morților este de departe cel mai consistent și pregnant din întreaga Tradiție. Pe cale de consecință, lipsa asumării lui de către Teologia Dogmatică nu poate decât să arate o depărtare a acesteia de fundamentul învățaturii sale.

Prin această analiză critică, pe care am propus-o, am atins punctul central al demersului.

Aici se află centrul cercetării pe care am propus-o prin această lucrare. Tratarea superficială a acestei teme în spațiul apusean este și o consecință a doctrinei despre „vederea fericită” imediat după moarte, ce se răsfrânge și asupra învățaturii despre

înviere, în care transformarea sau transfigurarea trupului de la sfârșitul veacurilor, este influențată direct de această vedere nemijlocită.

Dialogul critic în anumite momente dintre tradiția ortodoxă și cea catolică ne-a dezvăluit o bună parte din așezările esențiale pe care le au cele două, alături de valoarea pe care o posedă fiecare. Nu putem neglija sub nicio formă abordarea tradițională a învățaturii despre învierea morților, însă este necesar să sesizăm că această abordare vine cu limitările ei specifice de înțelegere, provenite din metodologia și instrumentele pe care le utilizează.

Cu toate acestea, este important să subliniem faptul că o abordare corectă a temei, ne arată că nu trebuie să considerăm că cele trăite și experimentate acum, chiar și cele ce au legătură directă cu învierea din morți, sunt cele finale și desăvârșite. Cu toate că, după cum am arătat, își are începutul în viața pământească, învierea rămâne un eveniment viitor.

BIBLIOGRAFIE

I. IZVOARE:

1. Ediții ale Sfintei Scripturi

- 1) *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ed. I.B.M. B.O.R., București, 2008.
- 2) *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ediția Jubiliară a Sfântului Sinod, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 2001.
- 3) *Noul Testament Comentat*, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1995.
- 4) *Noul Testament cu Psalmii*, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1972.

2. Opere clasice

- 1) Aristotle, *Categories*, Translated by J.L. Ackrill, Oxford University Press, Oxford, 1975.
- 2) Aristotle, *De Anima*, Translation, introduction and notes by R.D. Hicks, Cambridge University Press, Cambridge, 1907.
- 3) Aristotle, *Metaphysics*, Translated by W.D. Ross, Kessinger Publishing, 2010.
- 4) Aristotle, *The Categories on Interpretation*, Translated by Harold P. Cook, Harvard University Press, Masschusetts, 1962.
- 5) Homer, *Odiseea*, Trad. de George Murnu, București, Ed. Univers, 1971.
- 6) *Plato's Phaedo*, translated by John Burnet, Oxford, Clarendon Press, 1911.
- 7) PLATON, *Timaios*, trad. de Petru Creția și Cătălin Partenie, în Platon. Opere, vol. VII, București, Editura Științifică, 1993.
- 8) PLATON, *Banchetul sau Despre iubire*, trad. de Petru Creția, București, Ed. Humanitas, 2017..

3. Cărți de cult

- 8) *Liturghier*, Editura I.B.M.B.O.R., București, 2000.
- 9) *Molitfelnic*, Editura I.B.M.B.O.R., București, 2002.

II. ENCICLOPEDII, DICȚIONARE, MANUALE:

- 1) Bauer, Walter, *A Greek-English Lexicon of the New Testament*, translated by W.F. Arndt, F.W. Gingrich, University of Chicago Press, Chicago-London, 1957.
- 2) Brauer, Jerald C., *The Westminster Dictionary of Church History*, Editura The Westminster Press, Philadelphia, 1971.
- 3) Bria, Ion, *Dictionar de teologie ortodoxă A-Z*, Editura I.B.M.B.O.R., București, 1994.

- 4) Bria, Ion, *Tratat de Teologie Dogmatica*, Colectia Didascalos, Bucuresti, 1999.
- 5) *Concordanță biblică tematică*, ediție revăzută și completată de Pr. Vasile Dogaru și Pr. Neculai Dorneanu după lucrarea *Călăuza predicatorului* de dr. Constantin Chiricescu și Iconom C. Nazarie, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 2000.
- 6) *Dictionnaire de Spiritualite*, Tomul 10, Editura Beauchesne, Paris, 1980.
- 7) *Dictionnaire de Theologie Catholique*, Vol. 5, Paris, 1913.
- 8) *Dicționar cultural al Bibliei*, Editura Nemira, București, 2006.
- 9) *Dogmatica sau Catehismul Bisericii Catolice*, Ediția a III-a, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București - Libraria Editrice Vaticana, București, 2003.
- 10) *Filocalia*, vol. III, Editura Institutului Biblic si de Misiune al Bisericii Ortodoxe Romane, Bucuresti, 2009.
- 11) Glazier, Michael și Hellwig, Monika K., *The Modern Catholic Encyclopedia*, Editura The Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 1994.
- 12) *Lumina Sfintelor Scripturi, Antologie tematică din opera Sfântului Ioan Gură de Aur*, vol. I, II, V, Editura Trinitas, Iași, 2007.
- 13) Mircea, Ioan, *Dicționar al Noului Testament*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.
- 14) Pannenberg, Wolfhart, *Systematic Theology*, Vol. 3, T & T Clark International, London.
- 15) *PSB*, vol. 3, trad. rom.de Nicolae Chițescu, Eliodor Constantinescu, Paul Papadopol, David Popescu, Editura Insitutului Biblic si de Misiune al BOR, Bucuresti, 1981.
- 16) *PSB*, vol. 4, trad. rom. de Pr. Prof. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic si de Misiune al BOR, Bucuresti, 1982.
- 17) *PSB*, vol. 10, Pr. Prof. Constantin Cornitescu, Editura Institutului Biblic si de Misiune al Bisericii Ortodoxe Romane, Bucuresti, 1984.

- 18) **PSB**, vol. 13, trad. rom. de Pr. Prof. Teodor Bodogae, Pr. Prof. Olimp Caciula, Pr. Prof. D. Fecioru, Editura Insitutului Biblic si de Misiune al BOR, Bucuresti, 1987.
- 19) **PSB**, vol. 41, trad. rom. de Pr. Prof. Teodor Bodogae, Pr. Prof. Olimp Caciula, Pr. Prof. D. Fecioru, Editura Insitutului Biblic si de Misiune al BOR, Bucuresti, 1980.
- 20) Sheehan, Archbishop Michael, *Apologetics and Catholic Doctrine*, Editura The Saint Austin Press, Londra, 2001.
- 21) Stoian, Ion M., *Dicționar religios*, Editura Garamond, București, 1994.
- 22) Tai, Oludare, *The Church as Communion on Mission. Vatican II Ecclesiology of Communion and it's missiological Implications*, Roma, 1996.
- 23) Tamaș, Ioan, *Dicționar de teologi creștini*, Editura Sapienția, Iași, 2011.
- 24) Tamaș, Ioan, *Mic Dicționar teologic*, Editura Sapienția, Iași, 2008.

III. TRATATE, LUCRĂRI DE SPECIALITATE:

- 1) Arseniev, Nicolae, *Descoperirea vietii vesnice .Introducere in credinta crestina*, trad. rom. de Lidia si Remus Rus, Editura Credinta Noastra, Bucuresti, 1991.
- 2) Alfeyev, Hilarion, *Eschatology in The Cambridge Companion to Orthodox Theology*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
- 3) Achard, Robert Martin, *From Death to Life. A study of the Development of the Doctrine of the Resurrection in the Old Testament*, translated by John Penney Smith, Oliver and Boyd, Edinburgh, 1960.
- 4) Atanasie cel Mare. Sfântul, *Cuvant impotriva arienilor,III , 33*, trad.in rom. de Pr. Prof. Dr. Dumitru Staniloae in colectia PSB vol. 15 , Edit . I.B.M.B.O.R., Bucuresti , 1987.
- 5) Atanasie cel Mare, Sfântul, *Invatatura despre viata morala in 170 de capete*, in Filocalia, vol. I.

- 6) Atanasie cel Mare, Sfântul, *Tratat despre Intruparea Cuvantului* , XLIV, in trad. rom. de Pr. Prof. Dr. Dumitru Staniloae in colectia PSB vol. 15, I.B.M.B.O.R., Bucuresti , 1987.
- 7) Atenegora, Atenianul, *Despre invierea mortilor*, in Apologeti de Limba Greaca, in PSB, vol. II, trad. rom. de Pr. Prof. Teodor Bodogae, Pr. Prof. Olimp Caciula, Pr. Prof. D. Fecioru, Editura Insitutului Biblic si de Misiune al BOR, Bucuresti, 1980.
- 8) Baghos, Mario, *L'eschatologie dans l'orthodoxie du XXe siècle*.
- 9) Barbaglio, Giuseppe, *Fondatezza teologica della resurrezioni dei morti (I Cor 15)în: La Bibbia nell'antichita christiana, Vol. I Da Gesu a Origene*, Giuseppe Barbaglio (ed.) Edizioni Dehoniane Bologna, Bologna, 1993.
- 10) Barnard, Leslie William, *Studies in Church History and Patristics*, Thessaloniki Patriarchal Institute for Patristic Studies, 1978.
- 11) Barret, C. K., *The Gospel According to Saint John. An Introduction with Commentary and Notes on the Greek Text*, SPCK, London, 1956.
- 12) Bauckham, Richard, *Life, Death and the After Life in Second Temple Judaism*, in *Life in The Face of Death: The Resurrection Message of the New Testament*, Edited by Richard Longenecker, Mac Master New Testament Studies, Grand Rapids Eerdmans, 1998.
- 13) Bauerschmidt, Frederik Christian, *The Middle Ages in the Catholic Imagination*, in The Blackwell Companion to Catholicism, Wiley Blackwell.
- 14) Benedict XVI, *Encyclical Letter Spe Salvi*, Libreria Editrice Vaticana, Roma, 2007.
- 15) Blasich, Gottardo, *La risurrezione dei corpi nell'opera esegetica di Santo Ilario de Poitiers*, Divus Thomas, Piacenza, 1966.
- 16) Boddens, Hosang, F. J. E., *Establishing Boundaries; Christian – Jewish Relations in Early Council Texts and the Writings of Church Fathers*, Boston, Briill, Leiden, 2010.

- 17) Bordoni Marcello, Ciolli Nicola, ***Gesu nostra speranza. Saggio di escatologia in prospettiva trinitaria***, Edizioni Studio Domenicani, Bologna, 2001.
- 18) Brooke, George J., ***New Perspective on the Bible and its Interpretations in the Dead Sea Scrolls, in The Dynamics of Language and Exegesis at Qumran***, ed. Deborah Dimant and Reinhard Kratz, Tübingen, Mohr Siebeck.
- 19) Brown, Christopher, ***Aquinas on The Resurrection of the Body***, Thomist (56) 1992.
- 20) Brown, Raymond E., ***The Problem of the Bodily Resurrection of Jesus***, în The Virginal Conception and Bodily Resurrection of Jesus, New York, Paulist Press, 1973.
- 21) Bultmann, Rudolf, ***Theology of the New Testament***, Vol. I, London, SCM, 1952.
- 22) Burkett, Delbert, ***The Son of Man in the Gospel of John***, Sheffield Academic Press, Sheffield, 1991.
- 23) Bynum, Caroline Walker, ***The Resurrection of the body in Western Christianity***, (200-1336), Columbia University Press, New York, 1995.
- 24) Cabasila Nicolae, ***Despre viața în Hristos***, trad. rom. de Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1997.
- 25) Celsie, George, ***Gândirea creștină filosofică a lui Origen în De principiis și urmările ei până la jumătatea secolului al VI-lea***, Ed Limes, Cluj, 2002.
- 26) Chadwick, Henry, ***Early Christian Thought and The Classical Tradition***, Oxford, Oxford University Press, 2002.
- 27) Chadwick Henry, Oulton J. E. L., ***Alexandrian Christianity. Selected Translations of Clement and Origen***, Westminster John Knox Press, Louisville, 2006.
- 28) Charlesworth, James H., Prolegomenous Reflections Towards a Taxonomy of Resurrection Texts, 1 Enoch, Paul, Luke and Psalm 30, in ***The Changing Face of the Judaism, Christianity and other Greco-roman***

- Religions in Antiquity*, edited by Ian Henderson and Gerbern Oegema, Gutersloh, Gutersloher Verlaghaus, 2006.
- 29) Charlton, William, Appendix. Did Aristotle believe in Prime Matter? in Aristotle's Physics, Book one and Two, Oxford, 1970.
- 30) Charlton, William, Aristotle on identity in Unity Identity and Explanation in Aristotle's Metaphysics, ed. Theodore Scaltsas, David Charles and Mary Louise Gill, Oxford, 1994.
- 31) Chiril al Alexandriei, Sfântul, **Comentariu la Ioan**, in Parinti si Scriitori Bisericesti, vol . 41, trad. rom. de Pr. Prof. Dr. Dumitru Staniloae.
- 32) Chiril al Alexandriei, Sfântul, **Glaphyra**, trad. rom. Pr. Prof. Dr. Dumitru Staniloae in PSB, vol 39, Edit . I.B.M.B.O.R.,Bucuresti, 1991.
- 33) Chiril al Alexandriei, Sfântul, **Omilii la Luca V , 19, (in P.G. tomul 72 , col. 172) , apud .Olivier Clement , Trupul mortii si al slavei**, trad. rom. de Sora Eugenia Vlad, Editura Christiana, Bucuresti, 1996.
- 34) Clement Alexandrinul, Sfântul, **Care bogat se va mantui?**, trad. de Dumitru Fecioru în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol 4, București, Editura I.B.M.B.O.R., 1982.
- 35) Clement Romanul, Sfântul, **Epistola către Corinteni**, trad. de Pr. Prof. Dumitru Fecioru în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 1, Editura Institutului Biblic si de Misiune al BOR, București ,1979.
- 36) Clement Romanul, Sfântul, **Omilie numita a doua Epistola catre Corinteni**, in Scrierile Parintilor Apostolici, *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 1, Trad. rom. de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic si de Misiune al BOR, Bucuresti, 1979.
- 37) Clement Romanul, Sfântul, **Pedagogul**, trad. de Pr. Prof. Dumitru Fecioru în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 4, Editura Institutului Biblic si de Misiune al BOR, București, 1982.
- 38) Collins, Adela Yarbro, **Cosmology and Eschatology in Jewish and Christian Apocalypticism**, Leiden, E.J. Brill, 1996.
- 39) Collins, J.J., *The Apocalyptic Imagination. An Introduction to the Jewish Matrix of Christianity*, New York, Crossroad, 1992.

- 40) Coman, Ioan G., *Probleme de Filosofie și Literatură Patristică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1995.
- 41) Congourdeau, Marie Helene, *Embrionul și sufletul lui la Sfinții Părinți*, trad. Maria-Cornelia Ică, Ed. Deisis, Sibiu, 2014.
- 42) Crouzel, Henri, *Origen*, Translated by A .S. Warrell, Harper and Row Publishers, San Francisco, 1989.
- 43) Cullmann, Oscar, *Immortality of the Soul or the Resurrection of the Dead*, London, Epworth, 1962.
- 44) Dag, Oisten Endsjo, *Greek Resurrection Beliefs and the Success of Christianity*, London, Palgrave Macmilan, 2009.
- 45) Daley, Brian Edward, *The hope of the Early Church, A Handbook of Patristic Eschatology*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991.
- 46) David, Litwa M., *We are being transformed; Deification in Paul's Soteriology*, De Gruyter, 2012.
- 47) Dionisie pseudo Areopagitul, *Ierarhia cereasca. Ierarhia bisericeasca*, trad.rom. Cicerone Iordachescu, Editura Institutul European, Bucuresti, 1994.
- 48) Dodd, C.H., According to the Scriptures. *The Substructure of New Testament Theology*, London, Nisbet and Co., 1953.
- 49) Doeve, Jan Willem, *Jewish Hermenutics in the Synoptic Gospels and Acts*, Leiden, Van Gorcum, 1953.
- 50) Doran, Robert, *Temple Propaganda. The Purpose and Character of 2 Macabees*, CBQMS, 12 Washington, Catholic Biblical Asociation.
- 51) Douglas, J. Robert, *This flesh will raise again : Retrieving Early Christian Faith in Bodily Resurrection*, Mc Anulty Graduate School, Pittsburgh, 2007.
- 52) Dunderberg, Ismo, *Beyond Gnosticism. Myth, Lifestyle and Society in the school of Valentinus*, Columbia University Press , 2008.
- 53) Dykmans, Mark, *Les sermons de Jean XXII sur la vision beatifique*, Presses de l'universite Gregorienne, Roma, 1973.

- 54) Elledge, C. D., ***Resurrection of the dead in Early Judaism, 200 Bce – CE200***, Oxford, 2017.
- 55) Eusebiu de Cezareea, ***Istoria Bisericească***, trad. de Teodor Bodogae în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 13, Editura Institutului Biblic si de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
- 56) Evdokimov, Paul, ***Orthodoxia***, trad. de Arhiereu Vicar Dr. Irineu Ioan Popa, Ed. I.B.M.B.O.R., Bucuresti, 1996.
- 57) Fee, Gordon D., The First Epistle to the Corinthians , în: *The New International Commentary on The New Testament*, F.F. Bruce (ed.), Grand Rapids, Eerdmans, 1987.
- 58) Fitzmyer, Joseph, *First Corinthians. A New Translation with Introduction and Commentary*, New Haven, Yale University Press, 2003.
- 59) Florovsky, Georges, ***Aspects of Church History. Volume Four***, Nordland Publishing Company, Belmont, Massachusetts, 1975.
- 60) Frossard, Andre, ***Be not afraid : Pope John Paul II Speaks Out on His Life ,His Beliefs , and His Inspiring Vision for Humanity***, St . Martin Press, New York, 1984.
- 61) Gerhardson, Pace, *Evidence for Christ Resurrection*, Gottingen, Vandenhoeck&Ruprecht, 1991.
- 62) Gilson, Etienne, ***Introducere in filosofia crestina***, trad. rom. de Delia Bozdog si Dan Savinescu, Galaxia Gutenberg, 2006.
- 63) Gowan, Donald, ***Eschatology in the Old Testanent***, T&T Clark, London, 2000.
- 64) Gozzelino, Giorgio, ***Nell'attesa della beata speranza. Saggio di escatologia cristiana, (While waiting for beatific hope. Essay on Christain Eschatology)***, Elledici, Torino, 1993.
- 65) Gracia, Jorge J. E., *Individuality: An Essay on the Foundations of Metaphysics*, State University of New York Press, New York, 1988.
- 66) Grafton, Antony; Williams, Megan, ***Christianity and the Transformation of the Book. Origen, Eusebius and The Library of Caesarea***, The Belknap Press of Harvard University Press, Boston, 2006.

- 67) Grant, Robert M., ***Gnostic Spirituality. Christian Spirituality. Origins to the twelfth century***, în *World Spirituality*, vol.16, New York, The Crossroad Publishing, 1987.
- 68) Grant, Robert M., ***Irenaeus of Lyons (The Early Church Fathers)***, London, Routledge, 2009.
- 69) Greenspoon, Leonard, The Origin of the Idea of Resurrection, in *Traditions in Transformation, 1981. Turning Points in Biblical Faith*, edited by Baruch Halpern and Jon D. Levenson, Eisenbrauns, 1981.
- 70) Grigorie cel Mare, Sfântul, *Dialoguri despre moarte*, traducere de George Bogdan Țăra, Editura Sophia 2018.
- 71) Grigorie de Nyssa, Sfântul, ***Despre viața lui Moise***, trad. rom. de Pr. Ioan Buga, Editura Sfântul Gheorghe Vechi, București, 1995.
- 72) Grigorie de Nyssa, Sfântul, ***Marele Cuvânt Catehetic***, trad. rom. de Grigorie Teodorescu, Ed. Sofia, București, 1998.
- 73) Guardini, Romano, ***The Last Things***, Pantheon, New York, 1954.
- 74) Gundry, Robert H., *Soma in Biblical Theology: With Emphasis on Pauline Anthropology*, SNTSMS, Cambridge University Press, Cambridge, 1976.
- 75) Guthrie, W.K.C., *A History of Greek Philosophy. The earlier Presocratics and the Pythagoreans*, Cambridge University Press, Vol. I, Cambridge, 2010.
- 76) Ignatie Teoforul, Sfântul, ***Epistola către Tralieni***, în PSB,, vol. I, trad. de Dumitru Fecioru în Părinți și Scriitori Bisericești vol. 1, Editura I.B.M.B.O.R. București
- 77) Ioan Damaschin, Sfântul, ***Dogmatica***, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.
- 78) Ioan Gura de Aur, Sfântul, ***Cuvânt despre pronie***, în *Mantuirea pacatosilor*, Editura Egumenita , Galati.
- 79) Ioan Gură de Aur, Sfântul, ***Despre învierea morților***, traducere de Dumitru Fecioru, București, Ed . I.B.M.B.O.R, 1943.

- 80) Ioan Gură de Aur, Sfântul, *Omiliile la Evanghelia după Ioan*, traducere de Maria Iuliana Rizeanu, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 15 (Serie nouă), București, Editura Basilica, 2016.
- 81) Irineu de Lugdunum, Sfântul, *Contra Ereziilor*, vol. 1, trad. de Dorin Octavian Picioruș, București, Editura Teologie pentru azi, 2007.
- 82) Irineu de Lugdunum, Sfântul, *Demonstratia Propovăduirii Apostolice*, trad. în rom., introducere și note de Prof. Dr. Remus Rus, Ed Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 2001
- 83) Irineu de Lyon, Sfântul, *Adversus haereses*, cartea a V-a ,22, 1 dans la coll. „SOURCES CHRETIENNES”, tome 153, 2-eme partie, Paris, Les Editions du Cerf, 1969.
- 84) Irineu Pop Bistriteanul, *Sfântul Irineu de Lyon. Polemist și Teolog*, Cluj, Editura Cartimpex, 1998.
- 85) Iustin Sfântul, Martirul și Filosoful, *Apologia Întâia*, în Apologeti de Limba Greacă, trad. de Teodor Bodogae, Olimp Căciulă, Dumitru Fecioru, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 2, București, Editura I.B.M.B.O.R., 1980.
- 86) Iustin, Sfântul, Martirul și Filosoful, *Dialog cu iudeul Trifon*, în Apologeti de Limba Greacă, trad. de Teodor Bodogae, Olimp Căciulă, Dumitru Fecioru, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.
- 87) Jacques le Goff. *The Birth of Purgatory*, translated by Arthur Goldhammer, Scholar Press, Chicago, 1990.
- 88) Juan Ruiz de la Pena, *L'altra dimensione. Escatologia Cristiana*, Borla, Roma, 1981.
- 89) Juan Ruiz de la Pena, *La Pascua de la creacion*, Borla, Roma, 1961.
- 90) Kasper, Walter, *The Methods of Dogmatic Theology*, translated by John Drury, Ecclesia Press, New York, 1969.
- 91) Keener, C., *The Gospel of John. A Commentary*. Grand Rapids, Baker Academic, 2003.

- 92) Kerameul, Teofan, *Cuvinte la Duminica Floriilor și la Joia Mare*, Trad. de Gabriel Mândrilă, București, Editura Sophia, 2016.
- 93) Leanza, Sandro, ***Origene ,in La Bibbia nell .antichita Christiana ,Vol 1***, Edizione Dehoniane Bologna, 1993.
- 94) Lehtipuu, Outi, ***Metamorphoses, Resurrection, body and transformative practices in Early Christianity***, Berlin, Walter de Gruyter, 2009.
- 95) Lightfoot, R.H. *Saint John s Gospel. A Commentary*, London, Clarendon Press, 1956.
- 96) Lincoln, Andrew T., ***Paradise Now and Not Yet. Studies in the Role of the Heavenly Dimension in Paul's Thought with Special Reference to his Eschatology***, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.
- 97) Litwa, M. David, ***We are being transformed; Deification in Paul's Soteriology***, Berlin, Walter De Gruyter, 2012.
- 98) Lossky, Vladimir, ***Introdúcere in Teologia Ortodoxa***, trad. rom. de Lidia si Remus Rus, Editura Sofia, Bucuresti, 2006.
- 99) Lossky, Vladimir, ***Teologia Mistica a Bisericii de Rasarit***, trad. rom. de Pr. Vasile Raduca, Editura Bonifaciu, 1998.
- 100) Louden, Bruce, *Catabasis, Consultation, and the Vision: Odyssey 11, I Samuel 28, Gilgamesh 12, Aeneid 6, Plato's Allegory of the Cave, and the Book of Revelation*, în: *Homer's Odyssey and the Near East*, Cambridge University Press, 2011.
- 101) Luckensmeyer, David, ***The Eschatology of First Thessalonians***, Gottingen, Vandenhoeck and Ruprecht, 2009.
- 102) Lyman, J. Rebecca, ***Chrystology and Cosmology: Models of Divine Activity in Origen ,Eusebius and Athanasius***, Oxford University Press.
- 103) Macaskill, Grant, ***Revealed Wisdom and Inaugurated Eschatology in Ancient Judaism and Early Christianity***, Brill, Leiden, 2007.
- 104) Madigan, Kevin J., Levenson Jon D., ***Resurrection – The power of God for Christians and Jews***, Yale University Press, New Haven, 2009.
- 105) Maxim Marturisitorul, Sfântul, ***Raspunsuri catre Talasie***, trad. rom., de Pr. Prof. Dr. Dumitru Staniloae, Ed. Harisma, Bucuresti, 1992.

- 106) Meyendorff, John, *Hristos in Teologia bizantina*, Paris, 1969, trad. rom. de Pr. Prof. Nicolai Buga, Bucuresti, 1997.
- 107) Meyendorff, John, *Teologia Bizantină. Tendințe istorice și teme doctrinare*, Trad. de Alexandru Stan, Editura Nemira, București, 2001.
- 108) Metodiul de Olimp, *Despre înviere*, in P.S.B. vol 10, trad. Pr. Prof. Constantin Cornitescu, Editura Institutului Biblic si de Misiune al Bisericii Ortodoxe Romane, Bucuresti, 1984.
- 109) Minnich, N.H., *The Fifth Lateran Council: Studies on its Membership, Diplomacy and Proposals for Reform*, Aldershot , Variorum, 1993.
- 110) Minuciu, Felix, *Octavius*, Apologeti de Limba Latină, trad. de Nicolae Chitescu, Eliodor Constantinescu, Paul Papadopol, David Popescu în Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 3, Editura Institutului Biblic si de Misiune al BOR, București, 1981.
- 111) Murray, J. Harris, *The New Testament of Life After Death*, Themelios XI, 2, 1986.
- 112) Nickelsburg, George, *Resurrection, Imortality and Eternal Life in Intertestamental Judaism* Oxford University Press, Oxford, 1972.
- 113) Ntedika, Joseph, *L'evolution de la doctrine du purgatoire chez saint Augustin*, Paris, 1966.
- 114) Origen, *On First Principles*, Translated by G.W. Butterworth, Wipf and Stock Publishers, 2012.
- 115) Osborn, Eric, *Irenaeus of Lyons*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.
- 116) Padisson, Angus, *Theological Hermeneutics and I Thesalonians*, Cambridge University Press, Cambridge ,2005.
- 117) Pagels, Elaine, *The Gnostic Gospels*, Vintage Books, New York, 1989.
- 118) Panayotis, Nellis, *Omni – animal indumnezeit. Perspective pentru o antropologie ortodoxa*, trad. rom. de diac. Ioan I. Ica jr., Editura Deisis, Sibiu, 2009.
- 119) Papadopoulos, Hrisostom, *Simbolul Sinodului al 2-lea ecumenic*, trad. rom. Teodor Popescu in Biserica Ortodoxa Romana (1925), nr. 7.

- 120) Pasnau, Robert, *Thomas Aquinas on human nature*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- 121) Peel, Malcolm Lee, *The Epistle to Rheginos: A Valentinian letter on the Resurrection; introduction, translation, analysis and exposition*, Westminster Press, 1969.
- 122) Pegis, Anton C., *The Separated Soul and its nature in Saint Thomas, in Saint Toma Aquinas .Commemorative Studies*, Pontifical Institute of Medieval Studies, Toronto, 1974.
- 123) Pelikan, Jaroslav, *Christianity and Classical Culture: The Metamorphosis of Natural Theology in the Christian Encounter with Hellenism*, Yale University Press, New Haven, 1993.
- 124) Peters, Francis E., *Termenii filozofiei grecești*, trad. D. Stoianovici, Ed. Humanitas, București, 1997.
- 125) Policarp al Smirnei, Sfântul, *Epistola către Filipeni*, în *Scrierile Părinților Apostolici*, trad. de Dumitru Fecioru în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol.1, București, Editura I.B.M.B.O.R., 1979.
- 126) Popovici, Iustin, *Epistola Intai catre Tesaloniceni*, Editura Bizantina, Bucuresti, 2005.
- 127) Popovici, Iustin, *Omul si Dumnezeu–Om*, trad. rom. diac. Ioan Ica jr., Editura Deisis, Sibiu, 1997.
- 128) Puech, Emile, *La croyance des Esseniens en la vie future: Imortalite, resurrection, vie eternelle. Histoire d'une croyance dans le Judaisme ancien*, Paris, Gabalda, 1993.
- 129) Ratzinger, Joseph, *Death and Eternal Life*, Catholic University of America Press, Second Edition, 2007.
- 130) Ratzinger, Joseph, *Eschatology, Death and Eternal Life*, The Catholic University of America Press, New York, 1988.
- 131) Reynolds, Philipp Lyndon, *Food and the body. Some Peculiar Questions in High Medieval Theology*, Leiden Brill. 1999.
- 132) Riley, Gregory, *Resurrection Reconsidered: Thomas and John in Controversy*, Fortress Press, Minneapolis, 1995.

- 133) Robinson, John A.T., *The Body: A Study in Pauline Theology*, HCM Press, Louisville, 2012.
- 134) Romanides, Ioannis, *Dogmatica Patristică Ortodoxă. O expunere concisă.*, trad. de Dragoș Dâscă, Editura Ecclesiast, Sibiu, 2010.
- 135) Rondet, Henri, *The Theology of Work, in Commentary on the Documents of Vatican II*, Herder and Herder, New York, 1969.
- 136) Rudoni, Antonio, *Introduzione all 'escatologia*, Torino, Marietti, 1988.
- 137) Saint Thomas Aquinas, **Commentary on St Paul's First Letter to the Corinthians**, 15.17–19, in Timothy McDermott (ed.) Aquinas: Selected Philosophical Writings, Oxford University Press, Oxford, 1993.
- 138) Saint Thomas Aquinas, *The Summa Contra Gentiles*, Burns, Oates and Washbourne, London, 1929.
- 139) Schurer, E., *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ*, T and T Clark, Edinburgh, 1979.
- 140) Sesboue, Bernard, *Tout recapituler dans le Christ. Christologie et soteriologie d'Irinee de Lyon*, Desclee, Paris, 2000.
- 141) Simeon Noul Teolog, Sfântul, **Scrieri II. Cateheze**, Sibiu, Ed. Deisis, 1999.
- 142) Shepkaru, Shmuel, *From After Death to After Life: Martyrdom and Its Recompense*, în AJS Review, 24/1, 1999
- 143) Sim, David C., *Apocalyptic Eschatology in the Gospel of Mathew*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.
- 144) Simon Marcel, *Jewish Sects at the Time of Jesus*, Fortress Press, Minneapolis, 1980.
- 145) Staniloae, Dumitru, *Chipul Nemuritor al lui Dumnezeu*, Opere Complete 5, Editura Basilica, Bucuresti, 2013.
- 146) Staniloae, Dumitru, *Studii de Teologie Dogmatica Ortodoxa*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1990.
- 147) Staniloae, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol.III*, Editura I.B.M.B.O.R., București, 2003.

- 148) Tamiolaki, Melina, Tsakmakis Antonis (eds.), *Thucydides Between History and Literature*, DeGruyter, 2013.
- 149) Tatian Asirianul, ***Cuvânt către Greci***, trad. de Ion I. Popescu Piscu, Editura Sfintei Episcopii a Râmnicului Noului Severin, Râmnicu Vâlcea, 1936.
- 150) Teofil al Antiohiei, ***Trei Cărți Către Autolic***, în Apologeți de Limba Greacă, trad. de Teodor Bodogae, Olimp Căciulă, Dumitru Fecioru în Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 2, București, Editura I.B.M.B.O.R., București, 1980.
- 151) Tertulian, ***Apologeticum***, Apologeți de Limba Latină, trad. de Nicolae Chițescu, Eliodor Constantinescu, Paul Papadopol, David Popescu, în Părinți și Scriitori Bisericești vol.3, București, Editura I.B.M.B.O.R., 1981.
- 152) Tertulian, ***De resurrectione carnis***, II, IV, V, LXIII, trad. de Nicolae Chițescu.
- 153) Tertulian, ***On the Resurrection of the Flesh***, în Latin Christianity: Its Founder, Tertulian, Philip Schaff (ed.) Grand Rapids, Christian Classics Ethereal Library, 2006, trad. de Nicolae Chițescu.
- 154) Tertulian, ***The Five Books Against Marcion***, în *Latin Christianity: Its Founder, Tertulian*, Philip Schaff (ed.) Grand Rapids, Christian Classics Ethereal Library, 2006, trad. de Nicolae Chițescu.
- 155) Tertulian, ***Viața și opera***, în vol. Apologeți de limba latină, trad. de Nicolae Chițescu.
- 156) Thiselton, A., *I Corinthians: A shorter exegetical and pastoral commentary*, Grand Rapids, Eerdmans, 2006.
- 157) Thunberg, Lars, *Microcosmos și Mediator: Antropologia teologică a Sfântului Maxim Marturisorul.*, trad. rom. de Anca Popescu, Editura Sophia, București, 2005.
- 158) Timothy, Gregory, ***A history of Byzantium***, Wiley Blackwell, New Jersey, 2005.

- 159) Toma de Aquino, ***Summa Theologica, Vol. I*** , trad. rom. de Alexander Baumgarten, Ed. Polirom, Bucuresti, 2009.
- 160) Trigg, Joseph W. ,***Origen***, Routledge Publishing, London, 2002.
- 161) Turid, Karlsen Seim, Jorunn Okland, ***Metamorphoses, Resurrection, body and transformative practices in Early Christianity***, Walter de Gruyter, Berlin, 2009.
- 162) Tzamalikos, P., *Origen: Philosophy of History and Eschatology*, Leiden Brill, 2007.
- 163) Ulrich, Eugene C., The Notion and Definition of Canon, in *The Canon Debate*, eds. Lee Martin Mc Donald and James A. Sanders, Peabody, Massachusetts, Hendrickson, 2002.
- 164) Vallee, Gerard "***A study in Anti- Gnostic Polemics. Irenaeus, Hippolytus and Epiphanius***", (*Studies in Christianity and Judaism*), Wilfrid Laurier University Press, Ontario, 1981.
- 165) Vasile cel Mare, Sfântul, ***Despre Duhul Sfânt***, în PSB, vol XII, trad. de Constantin Cornițescu și Teodor Bodogae, în Părinți și Scriitori Bisericești, Editura Institutului Biblic si de Misiune al BOR, București, 1988.
- 166) Vasile cel Mare, Sfântul, ***Omiliile și cuvântări***, în PSB vol. I, Editura Institutului Biblic si de Misiune al BOR, Bucuresti, 1979.
- 167) Wengst, Klaus, *Aspects of the Last Judgment in the Gospel according to Matthew*, în *Eschatology in the Bible and in Jewish and Christian Tradition*, ed. by. Henning Graf Reventlow, Sheffield Academic Press, Sheffield, 1997.
- 168) Williams, Frank, *The Panarion of Epiphanius of Salamis, Book I*, Boston , Leiden Brill, 2009.
- 169) Wolfson, Harry Austryn, *Philo: Foundations of Religious Philosophy In Judaism Christianity and Islam*, vol. I, Harvard University Press, Cambridge-Massachusetts, 1962.
- 170) Wright, Nicholas Thomas, ***The Resurrection of the Son of God***, SPCK, London, 2013.

- 171) Wuellner, Wilhelm, Rhetorical Criticism and its Theory in Culture-Critical Perspective. The Narrative Rhetoric of John 11, in *Text and Interpretation: New Approaches in the Criticism of the New Testament*, edited by P.J. Hartin and J.H. Petzer, Leiden, Brill, 1991.
- 172) Wainwright, Geoffrey, **Eschatology**, in *The Cambridge Companion to Hans Urs von Balthasar*, Cambridge University Press, 2006
- 173) Ziegenaus, Anton, *Dogmatica Catolică. Viitorul Creației în Dumnezeu. Escatologie*, Trad. de Valerica Sobou și Ștefan Lupu, Iași, Ed. Sapienția, 2016.
- 174) Zimmerli, Walther, *Ezekiel. A Commentary on the Book of the Prophet Ezekiel*, translated by Ronald Clements and James Martin, Philadelphia, Fortress Press, 2006.
- 175) Zizioulas, John D. **"Being as Communion"**, Darton –Longman Todd, London, 1985.
- 176) Zizioulas, John D., **The Early Christian Community**, in *Christian Spirituality – Origins to the twelfth century (World Spirituality)*, Bernard McGinn, John Meyendorff (eds), vol. 16, The Crossroad Publishing Company, New York, 1987.

IV. ARTICOLE ȘI STUDII:

- 1) Agourides, Savas **"Salvation according to the Orthodox Tradition"**, The Ecumenical Review 21, 1969.
- 2) Armantage, James **"The best of both worlds : Origen 's view on religion and resurrection"**, in *Origeniana*, Istituto di Letteratura Cristiana Antica, Università di Bari, 1975.
- 3) Baghos, Mario, **Reconsidering Apokatastasis in St. Gregory of Nyssa's On The Soul and Resurrection and The Catechetical Oration**, în *Phronema*, Vol.27(2), 2012.
- 4) Baghos, Mario, **St. Basil's Eschatological Vision: Aspects of the Recapitulation of History and the Eighth Day**, *Phronema*, 25, 2010.

- 5) Barnard, Leslie William " *Justyn Marty'sr Eschatology*", în *Vigilae Christianae*, 19, 86-98, North Holland Publishing, 1965.
- 6) Barnes, Kenneth T. „**Aristotle on Identity and Its Problems**”, în: *Phronesis*, 22, 1, 1977.
- 7) Bernstein, Alan E. "**Heaven , hell and purgatory :1100-1500**", in *The Cambridge History of Christianity*, Volume 4, Cambridge University Press, 2009.
- 8) Block, Daniel I., *Beyond the Grave: Eyekiel's Vision of Death and Afterlife*", în *Bulletin for Biblical Research* 2, 1992.
- 9) Boers, H. W., *Apocalyptic Eschatology in I Corinthians 15. An Essay in Contemporary Interpretation*, Sage Journals, vol. 21, 1, 1967.
- 10) Borgen, Peder, *Bread from Heaven: An Exegetical Study of the Concept of Manna in the Gospel of John and the Writings of Philo*, Novum Testamentum Supplements, 1981.
- 11) Bruce, F. F., **Eschatology in the Apostolic Fathers**, în *The Heritage of the Early Church, (Orientalia Christiana Analecta, 195), (Ed) D. Neiman and M. Schatkin*, Roma, Pontificium Institutum Orientalium Studiorum, 1973.
- 12) Burkett, Delbert, Two Accounts of Lazarus Resurrection in John 11, *Novum Testamentum*, 36, 1994.
- 13) Canlis, Julie, *Being made human : the significance of creation for Irinaeus doctrine of participation*, *Scottish Journal of Theology*, LVIII, 2005.
- 14) Caraza, Ioan, Învățătura despre învierea morților, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr.7-8, 1968.
- 15) Charlesworth, James H. "**Where does the concept of resurrection appear and how do we know that ?**", în *Resurrection. The Origin and future of a Biblical Doctrine*, New York, Faith and Scholarship Coloquies, 2006.
- 16) Cohen, Marc, Aristotle and Individuation, în: *Canadian Journal of Philosophy*, Supplementary Volume 10:41, 1984.

- 17) Crouzel, Henri "***La doctrine origénienne du corps ressuscité***", in Bulletin de littérature ecclésiastique tome 81, 1980.
- 18) Doherty, Lillian Eileen, The Internal and Implied Audiences of Odyssey 11, în: *Arethusa* 24, 2, 1991.
- 19) Dorival, G., Origène et la résurrection de la chair, in L. LIES (ed.), *Origeniana Quarta* 19; Tyrolia-Verlag, Innsbrucker theologische Studien, Innsbruck–Wien, 1987.
- 20) Duncan, Patrick , *Immortality of the soul in the Platonic Dialogues and Aristotle*, Royal Institute of Philosophy, vol.17, nr.68, 1942.
- 21) Galeriu, Constantin "***Jertfa si rascumparare***", in *Glasul Bisericii*, nr. 1-2, 1973.
- 22) Gheorghe, Constantin I., ***Moartea și învierea după Sfânta Scriptură***, în Studii Teologice nr.1-2, București, 1978.
- 23) Gillet, Grant, ***Identity and Resurrection***, Heythrop, Journal 49, (2008).
- 24) Harris, M. J., ***2 CORINTHIANS.5,1-10: Watershed in Paul's Eschatology?***, Tyndale Bulletin, 22, 1971.
- 25) Harrison, Nonna Verna, ***The human person as image and likeness of God***, in The Cambridge Companion to Orthodox Christian Theology, Edited by Mary B. Cunningham and Elizabeth Theokritoff, Cambridge University Press, 2009.
- 26) Hershenov, David B., Hershenov Rose Koch, Personal Identity and Purgatory, *Religious Studies*, 42, Cambridge University Press, 2006.
- 27) Hoeffner, Robert, ***A Pastoral Evaluation of the Rite of Funerals***, Worship, 55, 1981.
- 28) Karasmanis, Vassilis, *Soul and body in Plato*, International Congress Series, 1286, 2016,16.
- 29) Kasper, Walter, ***Hope in the Final Coming of Jesus Christ in glory***, International Catholic Review, 1985.
- 30) Kerferd, G. B., Epicurus' Doctrine of the Soul, în: *Phronesis*, 16, (1971), 1.
- 31) Long, Anthony A., Soul and Body in Stoicism, în: *Phronesis*, 27 (1982), 1.

- 32) Lyman, J. Rebecca, *Origen of Alexandria*, in The Expository Times, Volume 120, nr. 9.
- 33) Malcolm, Matthew R., *The resurrection of the dead in I Corinthians* , in Resurrection of the dead : Biblical Traditions in Dialogue, Gert Van Oyen, Tom Sheperd (eds), Leuven, Uitgeverij Peeters, 2012.
- 34) Mihăilă, Alexandru, *Concepția despre moarte și grija față de cei adormiți în Vechiul Testament(partea I)* în Ortodoxia 3/2012.
- 35) Moreschini, Claudio, *La Bibbia e l'apologetica latina*, în *La Bibbia nella antichità Christiana. Da Gesù a Origene*, vol. 1, Edizione Dohaniane, Bologna, 1993.
- 36) Moss, Candida R., *Eschatological Cleansing and the Resurrection of the Dead* în *Journal of the American Academy of Religion*, LXXIX, Oxford University Press, Oxford, 2011.
- 37) Perkins, Pheme, *Gnostic Christologies and the New Testament*, in CBQ 43, 1981.
- 38) Plevnik, Joseph, *The Taking up of the Faithful and the Reurrection of the Dead in 1Thessalonians 4:13-18*, The Catholic Biblical Quarterly, 46, 1984.
- 39) Staniloae, Dumitru, *Invatatura Sfântului Atanasie despre mantuire*, in Studii Teologice, an XXV, nr .5-6, 1973.
- 40) Staniloae, Dumitru, *Legătura între Euharistie și iubirea creștină*, in Studii Teologice, nr .1-2, 5-6, 1965.
- 41) Staniloae, Dumitru, *Notiunea dogmei*, in Studii Teologice nr. 9-10, 1964.
- 42) Staniloae, Dumitru, *Sfânta Scriptura și Tradiția apostolică în Marturisirea Bisericii*, in Ortodoxia, nr. 2, 1980.
- 43) Staniloae, Dumitru, *Sinodul II ecumenic și Simbolul niceo –constantinopolitan*, in Ortodoxia nr. 3, 1981,
- 44) Ratzinger, Joseph, *La mort et l'au-delà*, Court traité d'espérance chrétienne, Paris, 1994.
- 45) Ruini, Camillo *Immortalità e risurrezione*, International Catholic Review, 1993.

- 46) Rus, Remus , Concepția despre om în marile religii, *Glasul Bisericii*, XXXVII , 7-8, 1978.
- 47) Rus, Remus, *Învățătura creștină despre moarte. Raiul și iadul în învățătura ortodoxă*, în Îndrumări Misionare, București, 1986.
- 48) Sawyer, John F. A., Hebrew words for the resurrection of the dead, *Vetus Testamentum*, Vol.XXIII.
- 49) Schonborn, Christoph *The Resurrection of the Flesh in the Faith of the Church*, International Catholic Review, 1990.
- 50) Setzer, Claudia, *Resurrection of the Dead as Symbol and Strategy*, in Journal of the American Academy of Religion, March, Vol.69, nr.1, 2001.
- 51) Sloan, Robert. *Resurrection in First Corinthians*, Southwestern Journal of Theology 46, 1983.
- 52) Smith, J. Warren, **The Body of Paradise and the Body of the Resurrection: Gender and the Angelic Life in Gregory of Nyssa's De hominis opificio**, *Harvard Theological Review*, 92 2, 2006.
- 53) Studtmann, Paul, *Aristotle's Category of Quantity. A Unified Interpretation*, *Apeiron* 37, 2004.
- 54) Taylor, Nicholas H., *Early Christian Expectations Concerning the Return of Jesus: From imminent parousia to the millennium*, *Journal of Theology for Southern Africa*, 104 (July 1999) 32-43.
- 55) Tofana, Stelian, *Invierea Mantuitorului nostru Iisus Hristos-chezasia invierii noastre*, in *Ortodoxia*, nr. 3, 1983.
- 56) Vlăduțescu, Gheorghe, *Ontologie et metaphysique chez les grecs. Platon*, în *Agathos*, vol.2, nr. 2, 2011.
- 57) Vogel, Jeff, *The Haste of Sin, the Slowness of Salvation : An Interpretation of Irenaeus on the Fall and Salvation*, *Anglican Theological Review*, LXXXIX, 2007.

V. Surse On-line

Saint Thomas Aquinas Works in English, https://isidore.co/calibre#panel=book_list,
([accesat](#) la 19.09.2020 și 20.09.2020.)